

V. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

Wojciech Dajczak, Tomasz Giaro, Franciszek Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009, Wydawnictwo Prawnicze PWN, 581 ss.

Pod koniec roku 2009 roku na rynku wydawniczym ukazał się nowy podręcznik do prawa rzymskiego, autorstwa trzech romanistów młodszego pokolenia o ugruntowanej pozycji w romanistyce europejskiej. Jest to podręcznik akademicki z zakresu nauk historycznoprawnych, wydany w serii publikacji Wydawnictwa Naukowego PWN w Warszawie.

Zgromadzony materiał w pełni wyczerpuje przedmiot wykładu i jednocześnie jest odpowiedzią na pytania stawiane w dyskusji, prowadzonej od lat pięćdziesiątych XX wieku, na temat zasadności badań i wykładu prawa rzymskiego na kierunku prawo. Podstawą owej dysputy jest niespotykany w historii rozwój ekonomiczny i demograficzny, któremu towarzyszy mieszanie się kultur. Owe przemiany nie pozostają bez wpływu na dynamikę rozwojową europejskiej i globalnej kultury prawnej. Nowsze i bardziej szczegółowe regulacje prawne obejmują nowe obszary problemowe, do których należy zaliczyć energetykę, farmację, transport czy wykorzystywanie nowych technologii. W konsekwencji lawinowo narasta liczba aktów normatywnych, które winny być przyswojone przez studentów prawa. Ciasnota w czasowej przestrzeni dydaktycznej sprawia, że coraz śmieiej stawia się postulaty dotyczące wprowadzenia zmian w programach studiów prawniczych tak, aby studenci mieli możliwość jak najszerszego poznania spektrum aktualnych rozwiązań prawniczych, kosztem m.in. przedmiotów historycznych i teoretycznych. Wśród tych pierwszych tradycyjnie dostrzega się prawo rzymskie.

Autorzy we wstępie wskazują na podstawową współcześnie wartość prawa rzymskiego. Prowadzone badania romanistyczne pozwalają na traktowanie prawa rzymskiego jako elementu dorobku myśli prawniczej. Dzięki pogłębionym studiom romanistycznym możliwe jest odejście od dominującego obecnie dogmatyzmu prawniczego, podstawą którego jest próba ujęcia porządku prawnego w system dedukcyjny. Weszliśmy bowiem w epokę dekodyfikacji, pozwalającą na szukanie nowych rozwiązań, wypracowanych w „krzyżowym ogniu argumentów”. Taka metoda poszukiwań właściwych rozstrzygnięć problemów prawnych była stosowana przez prawników rzymskich (*prudentes*). Już w latach siedemdziesiątych XX w. N. Irti postawił tezę o potrzebie dekodyfikacji.

Autorzy podręcznika zastosowali nowy układ materiału, zwłaszcza w rozdziale drugim i trzecim. Na samym początku znalazła się część historyczna, później prawo dotyczące osób, prawo spadkowe, prawo rzeczowe i zobowiązania. W końcu znajduje się część, w której jest mowa o współczesnych wyzwaniach prawa rzymskiego. Podstawą takiego ujęcia materiału są względy praktyczne. Autorzy pragnęli bowiem zwrócić uwagę czytelnika przede wszystkim na praktyczne elementy prawa rzymskiego.

Niewątpliwą wartością dodaną podręcznika są zawarte w tekście odniesienia do źródeł prawa rzymskiego oraz do analogicznych rozwiązań występujących we współczesnych systemach prawnych, zwłaszcza w BGB, ABGB, CC, polskim kodeksie cywilnym. Autorzy powo-

lują się wielokrotnie na orzeczenia sądowe. Dzięki takiej metodologii praca nabrała również charakteru prawnoporównawczego.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów, przedmowy oraz bogatego aparatu naukowego. W szczególności na uznanie zasługuje dobrze opracowany indeks nazwisk i imion oraz terminów łacińskich. Do pracy dołączony jest również wybór wszystkich polskich podręczników i opracowań ogólnych, poczynając od najstarszego, autorstwa F. Maciejowskiego. Po przedmowie znajduje się wykaz skrótów.

W rozdziale pierwszym, autorstwa T. Giaro, została przedstawiona historia i tradycja prawa rzymskiego. Zamieszczony materiał można podzielić na dwie części. Pierwsza z nich dotyczy faz rozwoju prawa rzymskiego w powiązaniu z przemianami ustrojowymi i instytucjonalnymi. Warto byłoby bardziej zaakcentować ekonomiczny aspekt tego rozwoju prawa. W drugiej części został ukazany los prawa rzymskiego po upadku Cesarstwa Zachodniego aż do wieku XIX.

Drugi rozdział, autorstwa T. Giaro i F. Longchamps de Bériera, obejmuje kształtowanie i ochronę praw prywatnych. Układ i zawartość treściowa rozdziału jest oryginalna i niespotykana w innych tego typu podręcznikach. Wykład rozpoczyna się od tradycyjnej części, tj. od zdarzeń i czynności prawnych, a następnie jest mowa o pozaprosesowej i procesowej ochronie praw prywatnych.

T. Giaro i F. Longchamps de Bérier są autorami również trzeciego rozdziału, w którym przedstawił stan badań nad osobą i rodziną. Pierwszy z tych autorów skoncentrował się na statusie osoby fizycznej i prawnej. W przypadku osoby fizycznej pojęcie zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych znacznie odbiega od współczesnych analogicznych koncepcji. F. Longchamps de Bérier przedstawia koncepcję rzymskiej rodziny, opartej na więzach agnacyjnych. Koncepcja rzymskiego małżeństwa tylko w nielicznych punktach jest zbieżna z współczesnym kształtem tej instytucji. Autor wykazał pewne podobne elementy instytucji opieki dawniej i dzisiaj.

Dział spadków, opracowany przez F. Longchamps de Bériera, zawiera następujące treści: charakterystyka rzymskiego systemu spadkowego, dziedziczenie beztestamentowe i testamentowe oraz dziedziczenie przeciwtestamentowe. Ta część materiału dydaktycznego została wyjątkowo szeroko opracowana i zawiera liczne odniesienia do współczesnych regulacji prawnych. Warto podkreślić, że jest to najszersze opracowanie prawa spadkowego wśród dotychczasowych podręczników do prawa rzymskiego.

Prawo rzeczowe zostało opracowane przez T. Giaro. Materiał usystematyzowano według następującego porządku: posiadanie i ochrona posiadania, własność i ochrona własności, prawa na rzeczy cudzej. Również w tym rozdziale znajdują się liczne odnośniki do współczesnych systemów prawnych.

Rozdział szósty, dotyczący zobowiązań, został napisany przez W. Dajczaka. Zagadnienia zawarte w tym rozdziale autor dzieli na dwie części, zgodnie zresztą z tradycyjnym podziałem zobowiązań, a mianowicie na część ogólną i szczegółową. W części ogólnej znajduje się wyjaśnienie pojęcia zobowiązania, podział zobowiązań, umorzenie zobowiązań, zwłoka wierzyciela i dłużnika, skutki niewykonania lub niewłaściwego wykonania zobowiązania, pojęcie i rodzaje szkody oraz kara umowna. Tę część zamyka punkt dotyczący infamii dłużnika, czego w podręcznikach prawa rzymskiego raczej się nie spotyka. Nowością jest wprowadzenie systematyki kontraktów występującej w podręcznikach do prawa zobowiązań. I tak, W. Dajczak wylicza następujące grupy kontraktów: kontrakty służące do zbywania i nabywania dóbr, kontrakty służące do korzystania z cudzego kapitału lub cudzych dóbr, kontrakty służące do korzystania z cudzych usług, umowy służące do organizacji współdziałania i koncentracji kapitału, umowy służące do ustanowienia zabezpieczenia wierzytelności, zobowiązania podobne do umownych i zobowiązania z czynów niedozwolonych.

Ostatni rozdział, autorstwa W. Dajczaka, dotyczy współczesnych wyzwań prawa rzymskiego. Autor wskazuje na pewne obszary przydatności prawa rzymskiego do prowadzenia

badan naukowych i dydaktyki. Wskazuje najpierw na powagę prawa rzymskiego dla tworzenia zasad ogólnego prawa, następnie na rolę prawa rzymskiego w procesie unifikacji prawa prywatnego w Europie, zachowania autonomii prawa prywatnego oraz na wizję interpretacji prawniczej jako jednego z rzeczywistych źródeł prawa.

Przedstawiony podręcznik stanowi znaczny wkład w rozwój polskiej literatury podręcznikowej prawa rzymskiego. Zawiera on wiele nowych elementów, zwłaszcza gdy chodzi o wewnętrzną systematykę, która znacząco odbiega od dotychczasowych opracowań. Poszczególne tematy są powszechnie znane, ale występują również liczne kwestie raczej w podręcznikach akademickich niespotykane. Lektura tego dzieła, do której gorąco zachęcam, daje czytelnikowi wiele satysfakcji, autorzy unikają bowiem terminologii mało zrozumiałej, a stosują terminy będące współcześnie w obiegu technicznym. Sama systematyka materiału jest odbiciem coraz silniejszych tendencji odchodzenia od kodyfikacji. Na uwagę zasługuje głęboka wiedza autorów również w zakresie prawa pozytywnego przynajmniej kilku państw europejskich.

Podręcznik autorstwa trzech prawników–romanistów jest dziełem ambitnym i bardzo obszernym, z tego względu trudno będzie go w całości wykorzystać do procesu dydaktycznego, zwłaszcza w tych ośrodkach akademickich, gdzie wykład prawa rzymskiego wynosi tylko 30 godzin. Daje on jednak prowadzącemu wykład lub ćwiczenia z tego przedmiotu doskonałą okazję do wyboru ciekawych fragmentów w celu poszerzenia i ugruntowania wiedzy studenta.

BRONISŁAW SITEK (Olsztyn)

„*Quid leges sine moribus?*” *Studia dedykowane Profesorowi Markowi Kuryłowiczowi w 65. rocznicę urodzin oraz 40-lecie pracy naukowej*. Pod red. Krzysztofa Amielańczyka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009, 239 ss.

W roku 2009 minęła rocznica 40-lecia pracy naukowej Profesora Marka Kuryłowicza, a także 65. rocznica Jego urodzin. Z tej okazji nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej ukazała się książka ofiarowana Profesorowi przez Jego uczniów pod redakcją Krzysztofa Amielańczyka.

Zamieszczona w tytule zbioru paremia *Quid leges sine moribus?* ma dla Jubilata szczególne znaczenie (M. Kuryłowicz, *Prawo i obyczaje w starożytnym Rzymie*, Lublin 1994, s. 21-22). Jest to fragment pieśni pochodzącej ze zbioru *Carmina* Horacego (3,24,35). Poeta wyraził w niej zdecydowany sprzeciw wobec zachłanności Rzymian, przysłaniającej wszystko inne i powodującej upadek obyczajów. Odwołując się do norm obowiązujących wśród Scytów, Horacy z nostalgią opisywał małżeństwa, w których żona nie wносиła w posagu wartości majątkowych, ale cnotę przekazaną jej przez rodziców i nigdy nie dopuszczała się cudzołóstwa. Przekonywał dalej, że – aby zapobiec wojnom domowym – należy powstrzymać rozwiązłość. W tym celu wina musi podlegać karze, a obyczaje powinny być w zgodzie z prawem stanowionym. Tymczasem bieda, uważana za coś haniebnego, popycha ludzi do znoszenia wszelkich niebezpieczeństw i oddala ich od trudnych ścieżek cnoty. Poeta radził, aby pozbyć się bogactw, a tym samym wypłenić korzenie nieprawej chciwości. Młodzieńcy powinni być kształceni w tradycyjny sposób, a nie oddawać się hazardowi, i nie marnotrawić majątku. Trudno jest oprzeć się wrażeniu, że utwór ten, wydany w roku 23 lub 22 p.n.e., był zdecydowanie zbieżny z polityką Augusta, który sam o sobie pisał *curator legum et morum* (*Res ge-*